

Фиқҳ дарслари (37-дарс). Янги фуруъул фиқҳ китоблари

20:00 / 14.06.2019 4065

1. «Ал-Фиқҳул Исламийю ва адиллатуху».

Бу китобнинг муаллифи суриялик машҳур олим доктор Ваҳба Зуҳайлийдир. У киши Дамашқ университети шариат куллиясида фиқҳ йўналишига кўпдан буён раҳбарлик қиласи. Бир неча Ислом фиқҳи академияларининг аъзоси. Катта илмий анжуманларда фаол иштирок қиласи.

Доктор Ваҳба Зуҳайлийнинг «Ал-фиқҳул Исламийю ва адиллатуху»дан бошқа китоблари ҳам бор.

1. «Тафсири Мунийр».

Ўттиз икки жузли бу катта асар ўн олти жилдда нашр этилди.

2. «Осорул ҳарби фил фиқҳил Исламий».

Бир жилдли бу асарда жуда ҳам кўп маълумотлар келтирилган.

3. «Усуул фиқҳил Исламий».

Икки жилдли бу китобда усуул фиқҳ илми замонавий ва осон йўл ила баён этилган.

«Ал-фикахул Исламийю ва адиллатуху»ни Доктор Вахба Зухайлий Дамашқдаги «Дорул Фикри» нашриёти таклифига биноан, ҳозирги замон мусулмонларига шариат аҳкомларини кенг миқёсда тушунтириш мақсадида ёзган. Унда муайян бир мазҳабга суюнилмаган. Асосан, тўрт мўътабар мазҳабга асосланилган.

Доктор Вахба Зухайлий «Ал-фикахул Исламийю ва адиллатуху»да далилларни Қуръони Карим, Суннати набавия ва мужтаҳидларнинг ижтиҳодлари ва ақлий далилларидан олган.

Доктор Вахба Зухайлийнинг фикрича, ким Ислом фиқхини фақат Қуръонга боғлаб қўйса, Исломнинг томирини қирққан бўлади ва ундан шахс Ислом душманларига яқин бўлади. Ким Ислом фиқхини фақат суннатга боғлаб қўйса, уни нуқсонга бурган ва унга ёмонлик қилган бўлади.

Доктор Вахба Зухайлий «Ал-фикахул Исламийю ва адиллатуху»да фақихлар далил қилиб келтирган ҳадисларнинг саҳиҳлиги ва бошқа мартабада эканлигини, кимлар ривоят қилганини ҳам айтиб ўтган.

Китобда аввал умумий тушунчалар келтирилиб, кейин тўрт мазҳабдан ҳар бирининг ўзига хос қарашлари алоҳида баён қилинган.

«Ал-фикахул Исламийю ва адиллатуху»нинг янги нашрларидан бирига ёзилган муқаддимада Доктор Вахба Зухайлийнинг ўзи китобнинг самараси ҳақида қўйидагиларни ёзади:

«Аллоҳга ҳамд бўлсинки, ушбу китобим ўзининг аниқлиги, ишончлилиги ва воқелиги илик иккиси асосий ишга ўз ҳиссасини қўшди:

Биринчиси:

Мусулмонларни тўғри йўлга йўналтириш ва уларга Аллоҳнинг дини ва шариати аҳкомларини ўргатиш. Хусусан, илмлар аралаш-қуралаш бўлиб кетган, мутахассислик озайган, шаръий аҳкомлардаги фатволар аниқ бўлмай қолган бир пайтда...

Сиртдан Исломга мансуб бўлган, аммо ўзлари ундан узоқ бўлган кишилар ҳамда ижтиҳод ва янгилашни даъво қилиб, шаръий ҳукмларни тўғридан-тўғри Қуръон ва Суннатдан олишга уринаётган кимсалар томонидан қаттиқ ҳужумга учраб турилган бир пайтда бу китоб фиқхий мазҳабларга ёрдамчи бўлди. Ҳолбуки, мазкур кишилар далиллардан ҳукм чиқаришнинг энг бошланғич қоидаларини ҳам билмайдилар. Балки, илмдан, шариат

аслларидан ва араб тилидан мутлақо бегона кишилардир. Улар мазҳабларнинг фиқҳи жуда ҳам метин ва чуқур фиқҳ эканини билмайдилар ёки билишни истамайдилар.

Доктор Ваҳба Зухайлий «Ал-фиқҳул Исламийю ва адиллатуху»нинг аввалида ва биринчи қисмни бошлашдан олдин фиқҳ ҳақида икки юз саҳифалик зарурий муқаддималарни келтирган.

«Ал-фиқҳул Исламийю ва адиллатуху» китоби ҳақиқатан ҳам таҳсинга сазовор китобdir. Аммо бир киши бир неча мазҳабни худди ўзидек қилиб баён этиши мушкул. Ҳозирги замон моликий фиқҳининг кўзга кўринган уламоларидан бири устозимиз шайх Тойийиб Абдулваҳҳоб Наъоснинг таъкидлашларича, Доктор Ваҳба Зухайлий «Ал-фиқҳул Исламийю ва адиллатуху»да моликий мазҳаби далилларини келтиришда нуқсонларга йўл қўйган. Гоҳида уларнинг далилларини тўлиғича келтирмаган.

2. «Эълоус-сунан».

Бу китобнинг муаллифи Зафар Аҳмад Усмоний бўлиб, у киши Ҳиндистоннинг Дуюбанд шаҳрида ҳижрий 1310 сана рабиъул аввал ойининг 13-куни туғилган. Диний илmlарни ўша вақт ва ернинг кўзга кўринган уламоларидан, жумладан, тоғаси Ҳакимул Умма Муҳаммад Ашраф Али Таҳонавийдан олган. Кейинчалик ўзи ҳам турли илmlардан дарс берган.

Сўнгра тоғаси Ҳакимул Умма Муҳаммад Ашраф Али Таҳонавий унга фатво ва дарсни топширган ҳамда «Эълоус-сунан» китобини ёзишни амр қилган. Зафар Аҳмад Усмоний «Эълоус-сунан»ни йигирма йил давомида ёзган. Бу китоб муқаддималари илиа йигирма жуз бўлган.

Зафар Аҳмад Усмоний бошқа кўплаб китобларни ҳам ёзган. Улардан баъзиларини эслаб ўтишимиз мумкин:

1. «Инжоул ватан анил издирои би имамиз-заман».

Бу китобда Зафар Аҳмад Усмоний имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳининг, у кишининг шогирдлари ва издошларидан бўлган катта муҳаддис фуқаҳоларнинг таржимаи ҳолларини кенг равишда келтирган.

2. «Далоилул Қуръон ъалаа масоилин-Нуъмон».

Бу Жассоснинг «Аҳкомул Қуръони»га ўхшаш китобdir. Унинг номидан ҳам мақсад имом Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳининг мазҳабига хизматлиги

кўриниб турибди.

3. «Кашфуд-дужа ъан важхир-риба».

Рибо ва унга оид масалалар баёни.

4. «Ал-фатавий ал-Имдодия».

Бу китоб Зафар Аҳмад Усмонийнинг фатво сўраганларга берган жавоблари тўпламидир. Бу тўплам етти жилдли бўлган ва тоғаси Ҳакимул Умма Муҳаммад Ашраф Али Таҳонавий уни «Имдодул аҳком фий масоилил ҳалали вал ҳаром» деб номлаган.

Зафар Аҳмад Усмоний раҳматуллоҳи алайҳи ҳижрий 1394 сана зулқаъда ойида вафот этган.

«Эълоус-сунан» Зафар Аҳмад Усмонийнинг бош асари ҳисобланади. Бу китобнинг учта катта муқаддимаси бўлиб, уларнинг ҳар бири алоҳида бир китоб ҳисобидадир.

Биринчи муқаддиманинг номи «Қавоиду фий улумил ҳадис» бўлиб, унда ҳадис илмига оид жуда кўп қоида ва фойдалар жамланган. У ўзига хос ягона турдаги китоб шаклига келган.

Иккинчи муқаддима «Қавоиду илмил фиқҳи» деб аталади ва жуда кўп фиқҳий қоидаларни ўзига жо қилган.

Учинчи муқаддима «Абу Ҳанифа ва асҳобуҳул муҳаддисийн» деб номланган ва ҳанафий мазҳабидаги муҳаддислар ҳамда уларнинг илмий асарлари ҳақида нодир маълумотларни ўзида жамлаган.

«Эълоус-сунан»нинг ёзилиши сабаби ҳақида машҳур олим Абдулфаттоҳ Абу Ғудда раҳматуллоҳи алайҳи қуидагиларни ёзади:

«Ушбу улкан фойда соҳиби бўлган китобнинг ёзилиш сабаби тахминан ушбу асрнинг ярмидан бошлаб, Покистон ташкил бўлишидан олдин, Ҳиндистоннинг баъзи ерларида ўзларини «аҳли ҳадис» деб атаб олган айrim кимсалар бошлаган нағмадир. Улар «Ҳанафийларнинг мазҳаби кўп масалаларда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларига хилоф», дея жар солишди. Улар яна «Ҳанафийлар қиёсни ҳадиси шарифдан устун қўядилар», деган даъвони қилишди. Шунингдек, улар мўътабар тўрт имомга тақлид қилишни инкор этдилар ва ҳанафий фиқҳига, хусусан, миллатнинг имоми Абу Ҳанифанинг фиқҳига туҳмат қилишди.

Ушбу сохта даъволарга қарши ҳинд диёрининг забардаст уламолари раддия қилишга бел боғладилар. Улар ҳадис борасида ёзган китоблари орқали мазкур даъваларни парчалаб ташладилар. Ўша китобларда ҳанафий фақиҳлар ҳадиси шарифларни қандай ишлатишларини баён қилиб бердилар. Шунингдек, ҳанафий фақиҳлар ҳатто заиф ҳадисни ҳам қиёсдан устун қўйишларини исбот қилдилар.

«Эълоус-суннан»нинг муаллифи эса ҳанафийлар саҳобаларнинг гапларини ҳам қиёсдан устун қўйишларини ҳужжат ва далиллар ила исботлаб берди».

Абдулфаттоҳ Абу Ғудда раҳматуллоҳи алайҳи Зафар Аҳмад Усмонийнинг «Эълоус-суннан»ига ёзган тақризида бу китобни юксак баҳолаб, қуидагиларни ёзади:

«Ҳақиқатан, аллома Таҳонавий, Аллоҳ у кишининг савобини кўпайтириб берсин, ўзининг «Эълоус-суннан» китобида фиқҳ бобларининг - «Китоби таҳорат»дан бошлаб, охирги бобларигача - барча далилларини тўлиқ келтирган. Бу ишда у жуда катта меҳнат қилган, ҳадис ва фиқҳга оид масалаларнинг нозик ерларини очиб берган. Бу нарсалар уламоларнинг эътиборини жалб қилган ва китоб қўлма-қўл бўлиб кетган. Катта уламолар ҳам ундан бирор нусха топишни ўзларидаги улкан орзуладардан бирига айлантиришган».

Кўзга кўринган арбоблардан аллома Кавсарий «Эълоус-суннан»ни кўриб, ундаги маълумотлар ва улкан илмий ишлардан даҳшатга тушганини, муаллифга қойил қолганини айтади.

Ҳақиқатан ҳам, «Эълоус-суннан» Абдулфаттоҳ Абу Ғудда раҳматуллоҳи алайҳи таъкидлаганидек, «хижрий ўн тўртинчи асрда ёзилган энг катта ва энг афзал китобдир».

«Эълоус-суннан» кўп марта нашр этилган. Улардан баъзилари 22 жузни ташкил қиласди.

3. «Ал-фиқҳул Ҳанафийю ва адиллатуҳу».

Бу китобнинг муаллифи шайх Асъад Мухаммад Саъийд Соғирчидир. Китоб исмининг таржимаси «Ҳанафий фиқҳи ва унинг далиллари» бўлади. Унинг исмидан муаллифнинг мақсади билиниб турибди. «Ал-фиқҳул Ҳанафийю ва адиллатуҳу»нинг биринчи нашри 2000 йилда амалга оширилди.

Муаллиф фиқҳий муқаддималардан кейин эски фиқҳ китоблари тартиби ила масалаларни келтириб, уларнинг далилларини ҳанафий мазҳаби бўйича баён қилишга ўтган.

«Ал-фиқҳул Ҳанафийю ва адиллатуху» уч жуздан иборатdir. Иложи борича тартибли қилишга ва далилларни батафсил келтиришга ҳаракат қилинган бўлса ҳам, бу китобнинг янада унумлироқ бўлиши учун ҳаракат қилиш мумкинлиги кўриниб туради.

4. «Ал-фиқҳул Ҳанафийю фий савбиҳил жадийд».

Бу китобнинг муаллифи Абдулҳамийд Маҳмуд Тоҳмоздир. Китобнинг исмини таржима қиласиган бўлсак, «Ҳанафий фиқҳи янги кийимида» бўлади. Муаллиф, ҳақиқатан ҳам, ўз услуби, тартиби ва тақдим қилган маълумотлари ила ҳанафий фиқҳига янги кийим кийдиришга ҳаракат қилган.

«Ал-фиқҳул Ҳанафийю фий савбиҳил жадийд»нинг муаллифи Абдулҳамид Маҳмуд Тоҳмоз муқаддимадан сўнг фиқҳнинг таърифи ва аҳамияти ҳамда имом Абу Ҳанифа ҳақларида керакли маълумотларни тақдим қилган ва эски фиқҳ китоблари тартиби бўйича иш бошлаган. Осон ва равон тил билан ёзилган маълумотларнинг тартиби ҳам гўзал бўлган. Майда масалаларни ҳам эринмай баён қилган. Керак бўлганда, далилларни ҳам келтирган. Китобнинг биринчи нашри милодий 1998 йилда амалга оширилган. У беш жуздан иборат.

Биринчи жуз: Ибодатлар.

Иккинчи жуз: Шахсий ҳолатлар.

Учинчи жуз: Ҳукм низоми, қозилик ва жазолар.

Тўртинчи жуз: Муомалалар.

Бешинчи жуз: Ширкатлар, қисмат, таомлар, ичимликлар, ман ва мубоҳлар.

5. «Фиқҳус-сунна».

Бу китобнинг муаллифи бир вақтлар Мисрдаги «Ихвонул муслимийн» ташкилотининг аъзоси бўлган Сайид Собиқдир. Кўпчилик уни, бу ташкилотдан ажраб чиққунча ихвонларнинг муфтийси бўлган, дейишади.

Сайид Собиқнинг бу китобнинг биринчи нашрига ёзган кириш сўзи ҳижрий 1365 сана 15 шаъбон куни эканлигидан китобнинг бошланғич тарихини билиб олсак бўлади. «Фикҳус-сунна»нинг муқаддимасида фикҳнинг аҳамияти ҳақидаги сўзлар билан бирга фикҳий мазҳабларга қарши қаттиқ ҳужумлар бор. Унда фикҳий мазҳаблар тарихида бўлган нодир ҳолатлар умумий бало-офат шаклида талқин қилинган ва бу нарса умматнинг ҳидоятдан мосуво бўлишига сабаб бўлганлиги айтилган. Жумладан, унда қуидагиларни ўқиш мумкин:

«Мазҳабларга тақлид ва таассуб қилиш оқибатида уммат Китоб ва Суннат ҳидоятини йўқотди. Ижтиҳод эшиги беркилганлиги ҳақида сўз пайдо бўлди. Шариат фақиҳларнинг гапидан иборат бўлиб қолди. Фақиҳларнинг гапи шариат бўлиб қолди...»

«Бунинг оқибатида уммат турли фирмә ва ҳизбларга бўлиниб кетди... Шунингдек, бунинг оқибатида бидъатлар тарқалди, суннатнинг белгилари йўқолди».

Энг қизиғи, «Фикҳус-сунна»га тақриз ёзган Ҳасан Банно Сайид Собиқни ва унинг «Фикҳус-сунна»сини мадҳ қилгани ҳолда, фикҳга ва ўтган фуқаҳоларга бир оғиз ҳам сўз теккизмаган.

«Фикҳус-сунна» уч жуздан иборат. Муаллиф олдин масалани ва унинг ҳукмини зикр қилиб туриб, унга Қуръон ва Суннатдан далил келтиради. Кўпчилик жойларда уламоларнинг қавлини келтирса ҳам, кимники эканини айтмайди. Баъзи жойларда «уламоларнинг айтишича», «кўпчилик уламоларнинг иттифоқ қилишича» каби ибораларни ишлатади. Мужтаҳид уламоларнинг исмлари ҳам баъзи ўринлардагина зикр қилинади.

«Фикҳус-сунна»нинг тартиби жуда ҳам яхши, сўzlари енгил бўлиб, кўп томондан ўқувчи учун осон бўлиши кўзда тутилган. Китоб ёзилган пайтда кўпчилик истаб турган нарсаларга катта аҳамият берилган. Шунинг учун бўлса керак, «Фикҳус-сунна» кўпчиликда, айниқса араб зиёлилари ичидаги шухрат топган. У қайта-қайта чоп қилинган. Ҳатто 1995 йилги «Дорул Фикр» нашри нусхасида «Фикҳус-сунна»нинг шухратини «Тафсири Жалолайни» ва «Риёзус-солиҳийн»га тенглаштирилган.

Шу билан бирга, бу китобни танқид қилувчилар ҳам оз эмас. Айниқса фикҳий китобларни қайта ёзиш кўпайганидан, фикҳнинг қадр-қиммати кишиларга англатилганидан, кўпчиликнинг кўзи очилиб, орадаги фарқни тушуниб боргандан ва мазҳабсизлик оқибатлари янгитдан аён бўлганидан

кейин танқид яна ҳам кучаймокда.

Хатто «Ал-фикахул Исламийю ва адиллатуху» китобининг соҳиби доктор Ваҳба Зуҳайлий «Фикҳус-сунна»нинг номи ҳам хато эканлигини фикҳ фақат суннатдан олинмаслигига ишора қилиш билан баён этади.

Сайийд Собиқнинг бошқа китоблари ҳам бор. Жумладан, «Ал-ақоид ал-Исламийя» китоби ҳам кўп тарқалган.

“Фикҳий йўналишлар ва китоблар” китобидан